

Zpráva z Humboldtova fóra v Berlíně

Anna Řičář Libánská, Josef Řičář

Report from the Humboldt Forum in Berlin

Abstract: The Humboldt Forum was opened in Berlin in the fall of 2021. The collections of the Ethnological Museum, containing mainly exhibits from Africa, Asia, Oceania and the Americas, as well as the collections of the Museum of Asian Art, were moved from Dahlem to the newly reconstructed building of the former royal palace. Many objects on display were obtained in more or less transparent ways during the period of colonialism, in which the then German Empire also actively participated. According to the management of the museum, the curators of permanent and short-term exhibitions tried to balance the legacy of the colonial era and reflect contemporary discourse about the problematic past of the European museums. However, the authors of the text question whether the effort to come to terms with the past and to open an intercultural dialogue can be considered successful in this case, or whether the Humboldt Forum is following in the footsteps of the ethnological museums of the 19th and a large part of the 20th century, where Europeans used to go to look at “exotic” objects and where, among other things, the construction of the European colonial imagination took place.

Keywords: Colonialism, Decolonization, Ethnology, Germany, Africa, Asia

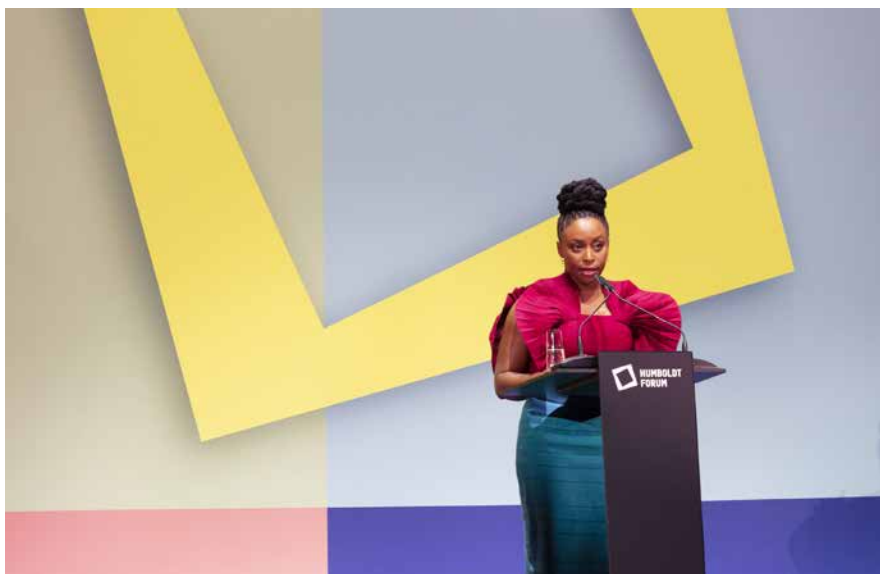
Bývalý pruský královský palác nacházející se v centru Berlína prošel v moderní době řadou proměn. Až do konce první světové války sloužil jako sídlo německého císaře Viléma II., stoupence německé koloniální a dobovačné politiky, zodpovědného mimo jiné za genocidu Hererů a Namů v Namibii. Symbolem politické moci zůstal palác ale i po vzniku Výmarské republiky a později za vlády NSDAP, kdy byl využíván z části jako muzeum a z části jako sídlo řady kulturních institucí. V polovině 40. let budovu silně poškodilo bombardování Berlína a po válce byl částečně stržen. V roce 1976 došlo k jeho opravě a přebudování na budovu parlamentu Německé demokratické republiky – tzv. Palác republiky. Socio-kulturní významy budovy se tak v průběhu minulého století měnily, avšak po celou dobu zůstávala klíčovým objektem spojeným s mocenskými strukturami a také důležitým místem paměti.

Když tedy v roce 2002 padlo rozhodnutí objekt rekonstruovat a přestěhovat do něj Etnologické muzeum (Ethnologisches Museum) sídlící v té době v Dahlemu – od centra poměrně vzdálené čtvrti Berlína, vyvolalo to ostrou společenskou diskuzi o německém kolonialismu a imperialismu, oprávněnosti vystavovat artefakty získané za koloniální éry i otázce jejich vracení a kompenzací a konečně i smyslu etnologických muzeí ve 21. století.

Se stavbou komplexu, pro který bylo zvoleno pojmenování „Humboldt Forum“, se začalo v roce 2012. Počítalo se, že nově zrekonstruovaná budova bude sloužit nejen jako muzeum, ale stane se též místem pro pořádání kulturních akcí a bude ji využívat i nedaleko sídlící Humboldtova univerzita. Forum mělo podle oficiálních prohlášení být místem setkávání a sdílení různých kulturních perspektiv, v němž svůj hlas dostanou také subalterní

Mgr. Anna Řičář Libánská
Středisko ibero-amerických studií
Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy
anna.ricarlibanska@ff.cuni.cz

Mgr. Josef Řičář
Katedra historických věd
Fakulta humanitních studií
Univerzity Karlovy
josef.ricar@seznam.cz

*Chimamanda Ngozi Adichie
na oficiálním otevře-
ní Etnologického muzea
a Muzea asijského umění.
Foto: Stiftung Humboldt
Forum im Berliner Schloss /
David von Becker*

skupiny, tedy lidé nyní či v minulosti umlčovaní a strukturálně znevýhodnění. Řada akademických i aktivistických iniciativ nicméně již od počátku upozorňovala, že na místě tolik spojeném s německým nacionalismem, kolonialismem a imperialismem lze jen těžko vybudovat instituci, která by se dokázala kriticky vyrovnat s německou koloniální minulostí. Jednou z těchto iniciativ je například iniciativa NO HUMBOLDT 21. Ta poukazuje na paradoxní situaci, kdy se kolekce předmětů z celého světa, získané většinou dost diskutabilním způsobem, vrací na místo, kde byly v Berlíně vystavovány poprvé jako trofeje německé koloniální expanze. Forum tak nastoluje asymetrický vztah, v němž je Evropa a evropské nadále chápáno jako norma. Evropští vědci, vědkyně a instituce produkující vědění o mimoevropských kulturách navíc disponují výhradním právem na vystavování artefaktů ukořistěných v dotyčných oblastech. Tento asymetrický vztah je ostatně umocněn také odkazem na bratry Humboldtovy v názvu Fora. Bratři Humboldtovi působili na konci 18. a v první polovině 19. století v Evropě i mimo ni, přičemž starší z dvojice bratrů Wilhelm byl lingvistou, diplomatem a také zakladatelem Humboldtovy univerzity, mladší Alexander byl přírodovědec, geograf a cestovatel. Odkazování se na tyto pruské osvícence, kteří do určité míry ztělesňují německý vědecký kolonialismus, z nichž zejména Wilhelm proslul silným antisemitismem, v překonávání kulturních bariér nijak nepomáhá. Vlna kritiky se snesla i na financování celého projektu. Za téměř deset let

stavebních prací se jeho cena vyšplhala asi na 680 milionů eur, přičemž údržba vyjde každoročně zhruba na 50 milionů. Na financování se vedle veřejných zdrojů podíleli i soukromé investorky a investoři – ze soukromých prostředků byly pořízeny například zlatý kříž a říšské jablko na kupoli paláce. Nabízí se proto otázka, nakolik měl soukromý kapitál vliv na výslednou podobu muzea. Umístění křesťanských symbolů také naznačuje, kdo je v onom kulturním setkávání hegemonem. Podle Coalition of Cultural Workers against the Humboldt Forum tento akt poukazuje především na chybějící odstup od německých koloniálních aktivit a utvrzuje pozici Fora jako neokoloniální instituce. Koalice též upozorňuje, že se suma utracená za opravu paláce dala investovat spíše do programů cílících na dekolonizaci německých muzejních sbírek a kulturních institucí.

Výsledek mnohaletých stavebních prací a toho, jak byla enormní finanční částka investována, mohla veřejnost posoudit již v červenci 2021, kdy byly prostory Fora oficiálně zpřístupněny. Samotné otevření Etnologického muzea proběhlo až 22. září. Před plným sálem zazněl nejprve projev tehdejší spolkové komisařky pro kulturu a média Moniky Grütters, která ve svém spíše obecném a nicneřekajícím projevu označila Forum za výchozí bod pro mezikulturní dialog. Vzhledem k množství různých odborných i laických iniciativ, které své výtky ke koncepci Fora a Etnologického muzea opakovaně přednesly, a přesto nebyly k žádnému dialogu přizvány, zněla její slova jen stěží uvěřitelně. Muzeum se na svých stránkách sice zaštiťuje tím, že spolupracuje například s odbornicemi a odborníky z Namibie, Tanzanie, Kolumbie nebo Venezuely, otázkou ovšem je, jak velké mají tyto nespécifikovaní lidé v projektu skutečně slovo. I přes proklamovanou diverzitu a mnohost perspektiv, na které Grütters upozorňovala, jsou ředitel Fora, ředitel sbírek, hlavní kurátor i architekt budovy – tedy nejvyšší funkcionáři – bílí evropští muži. Diverzita se tak z nejvyšších funkcí poněkud vytrácí.

Obdobně laděný byl i proslov spolkového prezidenta Franka Waltera Steinmeiera. Ačkoliv neopomněl upozornit na důležitost reflexe koloniálních vztahů, Forum pro něj ztělesňuje navázání na humboldtovskou tradici a vzdává hold evropskému osvícenství. Také ocenil, že lidé si konečně mohou prohlédnout etnologické sbírky v samém srdci města. Jeden by tak měl z jeho projevu pocít, že Forum jako budova reprezentuje spíše německou nostalgii po imperiálních časech než současnou instituci, která má skutečný zájem reflektovat svou pozici a evropský kolonialismus. Jistou skepsi k celému projektu ze všech mluvčích vyjádřila snad jen nigerijská spisovatelka a významná představitelka afrického feminizmu Chimamanda Ngozi Adichie, která správně poukázala na to, že můžeme jen stěží mluvit o mezikulturní výměně, pokud se lidé z globálního Jihu nemají do Fora šanci ani dostat – a to ať už kvůli problémům s vízy, nebo finanční nákladností. Naznačila také, že přes proklamovaný dialog a mnohost perspektiv jsou to opět Evropané, kteří vyprávějí příběh o těch „druhých“, jsou to Evropané, kdo disponuje mocí vytvářet příběhy a interpretovat dějiny. Adichie se pozastavila také nad označením „etnologické muzeum“, které chápe jako eurocentrický jazykový prostředek nastavující hierarchii mezi jednotlivými kulturami. Proč se výraz etnologický používá pro umění z určitých částí světa a ne jiných? Tuto otázku jsme si při návštěvě muzejních expozic položili také.

Etnologické muzeum je spojeno s Muzeem asijského umění (Museum für Asiatische Kunst), přičemž až do září 2022 byla obě muzea pro veřejnost přístupná jen z menší části. Vlastní Etnologické muzeum nalezneme ve druhém patře budovy Fora, kde se v době otevření nacházely stále expozice věnované západní a jihozápadní Africe a Oceánii, tedy mimoevropskému prostoru, v němž mělo koncem 19. a začátkem 20. století Německo své kolonie. V polovině září 2022 – tedy až po sepsání tohoto článku – bylo otevřeno rovněž další křídlo budovy a stále expozice se rozšířily například o část věnovanou Jižní Americe.

V Etnologickém muzeu byla v době otevření k vidění také muzikologická expozice „Klänge der Welt“, pojednávající o hudbě a nástrojích celého světa, a dočasná výstava „Ansichtssache(n)“, mající nabídnout neevropský pohled na německou kolonizaci. Ve třetím patře se pak nachází Muzeum asijského umění.

Už samotný koncept etnologického muzea je zatížen koloniální minulostí antropologie a je postaven na přesvědčení o vyspělosti evropské kultury a její nadřazenosti kulturám jiným – „primitivním“. V 19. století byla etnologická muzea z velké části přehlídkou „exotických“ uměleckých předmětů – kuriozit, pomocí nichž docházelo ke zjinačování neevropských kultur. Jak se Forum od této původní podoby liší? Podle našeho názoru zcela minimálně, byť se o to údajně snaží. Hned první tabule muzea ve druhém patře slibuje reflexi kolonialismu. Tu se v době naší návštěvy pokoušela nabídnout dočasná výstava „Ansichtssache(n)“ v první místnosti africké expozice. Multimediální výstava nechává mj. zaznít i neevropské hlasy. Publikum v ní nalezne například příběhy namibijských dětí převezzených na vzdělání do Německa ve druhé polovině 20. století, informace o německé genocidě 60 000 Hererů a 10 000 Namů v letech 1904–1908 v Namibii nebo kritický rozbor německých učebnic a jejich výkladu kolonialismu. Ty představují poměrně slibný začátek celé expozice. Výstava usiluje o analýzu mocenských vztahů a zároveň si zachovává určitý odstup od perspektivy kolonizátorů i kolonizovaných a nabízí

Modul „Afrika – otevřené uskladnění v Etnologickém muzeu. Přivlastňování objektu a představy Afriky.“ Foto: Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss / David von Becker

Procesní býk Nandi – býk boha Sivy, (19.-20. století) v modulu „Hinduistické umění v Jižní Asii“ v Muzeu asijského umění. Foto: Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss / David von Becker

nám tak jasnou pozici, z níž se na ni máme dívat. Její obsah působí, jako by se snažila být spíše muzeem kolonialismu, což by byl bezpochyby zajímavý koncept. Domníváme se, že právě muzea kolonialismu, která by ukazovala vzájemné vztahy obou historických aktérů – tedy kolonizátorů a kolonizovaných, jsou něčím, co by klasická etnologická muzea mohlo ve 21. století dobře nahradit. Taková muzea by nicméně musela vystavovat nejen předměty kolonizovaných kultur, ale také předměty kolonizátorů, které by se vztahovaly například ke koloniální správě a útlaku, ale také obecně ke každodennímu životu v koloniích, a to z perspektivy různých společenských skupin, od nichž by si zároveň zachovávala dostatečný odstup. Čekali jsme, že právě touto cestou se rozhodli vydat i kurátoři a kurátorky berlínské expozice. Bohužel v dalších místnostech perspektiva kolonizátorů téměř splývá s perspektivou návštěvníků muzea.

Rozčarování přichází hned ve druhé místnosti. Vitríny plné afrických předmětů získaných pochybnými způsoby zejména za éry evropského kolonialismu v podstatě nijak nevybočují z klasického konceptu etnologických muzeí. Předměty jsou řazeny chronologicky podle roku akvizice, což muzeum zdůvodňuje tím, že se jedná prostě o „historie sbírek“. Co ale takovýto způsob prezentace řekne návštěvníkům a návštěvnicím z řad laické veřejnosti? U objektů ve vitrínách chybí jakékoliv informace, kromě jména vůdce expedice, během níž byly získány. Výstava se nesnaží

nijak zdůvodnit, proč jsou zde vystaveny právě dotyčné objekty, když jich má muzeum v depozitáři přes půl milionu. Stručné charakteristiky jednotlivých předmětů sice nalezneme v digitální databázi uprostřed místnosti, ovšem tu si většina lidí spíše neprohlédne. I kdyby se větší část návštěvnictva do databáze podívala, u většiny předmětů by nenašla důležitou informaci – tedy způsob akvizice, bez jehož znalosti je historický kontext předmětů neúplný a nabízí se zároveň otázka, zda je vůbec etické je v takovém případě vystavovat. Vitríny umocňují obraz Afriky jako bezčasého homogenního prostoru, který se nevyvíjí a zůstává po staletí stejný a v němž lidé napříč kontinentem sdílejí tytéž kulturní znaky. Způsob vystavování afrických objektů z nich činí pouhý spektakl, který zcela upozaduje jakoukoliv snahu o kritické zhodnocení kolonialismu.

Obdobné pocity vyvolává i následující místnost plná artefaktů uloupených za německé koloniální vlády v oblasti dnešního Kamerunu. Rozměrné a umně vyřezávané dřevěné skulptury, ostře nasvícené a naaranžované do středu místnosti, zaujmou návštěvnícké oko víc než titěrné textové tabule u jednotlivých předmětů. Na těch se kurátorky a kurátoři často bezradně snaží vyložit na minimálním rozsahu historii celých kultur, válek a dalších událostí a procesů. Veřejnost je tak zaplavena nicneříkajícími faktografií, u níž se navíc autoři a autorky nedokázali rozhodnout, budou-li pro místa a kultury používat původní předkoloniální označení, nebo názvy a kategorie koloniální. Opět zde tak dochází k vytváření iluze jakéhosi bezčasí, v němž splývá současnost s koloniální i předkoloniální minulostí. Pomyslným centrem sálu je trůn vládce království Bamum posázený různobarevnými perlami, který, podle popisku, daroval v roce 1908 král Njoya německému císaři Vilémovi II. jako symbol vlády nad královstvím. O dobrovolnosti tohoto daru je možné pochybovat – lze vůbec nazývat darem něco, co bylo získáno pod tíhou německé invaze na území dnešního Kamerunu a následně koloniální

nadvlády? O to trpčí pachuč dodává vystavení trůnu fakt, že pro Viléma představoval symbol podmanění Kamerunu. Proč se takový objekt stále nachází v Berlíně, když už jsou časy německého impéria dávno ty tam? A ke všemu v bývalém Vilémově zámku? Po takovém „přešlapu“ je obtížné kurátorkám a kurátorům věřit upřímný zájem o kritickou reflexi kolonialismu.

Celá africká expozice tak nejen, že nenaplnuje vytyčené cíle, ale dokonce ani nijak nezpochybňuje *colonial gaze*, tedy způsob silně europocentrické reprezentace mimo-evropských kultur, která vychází z přesvědčení o evropské nadřazenosti a je umožněna specifickou mocenskou situací. Afrika je v Etnologickém muzeu kontinentem generických masek, dřevěných vyřezávaných holí a korálků, kam v minulosti občas zavítali evropští cestovatelé, aby tyto předměty přivezli na ukázkou dalším Evropankám a Evropanům, mezi něž teď můžeme počítat i návštěvníky a návštěvnice muzea. Nemyslíme si, že by současný způsob vystavování přilákal do muzea kohokoliv jiného než bílou střední třídu, která se sem prostě přišla podívat na „hezké exotické předměty“. Je ovšem otázka, zda se autoři a autorky expozice vůbec zamýšleli nad tím, kdo je jejich cílové publikum a co mu chtějí uspořádáním expozic vlastně sdělit. To je dobře viditelné například na doprovodných textech, které oscilují od obecnosti po přílišnou hloubku. Souhrnně jsou ale spíše poněkud nekonkrétní – ostatně jako samotná kurátorská idea, kterou jsme za dobu naší návštěvy nepochopili. Nejasnost kurátorského záměru odráží například neintuitivní umístění sálu věnovaného hudbě a zvukům celého světa bezprostředně za africkou expozicí, po jehož projití návštěvníci vejdou do expozice o Oceánii. Ačkoliv to snad můžeme zdůvodnit dosud jen částečným zpřístupněním muzea, je stávající posloupnost muzejních sálů matoucí.

Oceánská expozice se pokouší kriticky reflektovat německý kolonialismus v Mikronésii a na ostrovech Nová Guinea a Samoa. Podobně jako v případě

afrických expozic se výsledek příliš nepovedl. Vitríny plné „exotických“ objektů sakrální i profánní povahy pomáhají utvářet dichotomický vztah mezi námi – návštěvníky a návštěvnice muzea a těmi druhými – tedy „primitivním“ obyvatelstvem Tichomoří. Chybí zde hlubší zachycení koloniálních mocenských vztahů, které by veřejnosti dokázalo zprostředkovat určitý kritický způsob čtení výstavy. Exponáty, které zahrnují například lodě, zbraně nebo obřadní masky jsou zde opět prezentovány výhradně jako součást historie německých sbírek získaných v koloniálním období. Jejich prostorové uspořádání bohužel návštěvnice a návštěvníky nevede k jinému způsobu čtení než pouhému zírání na vystavené objekty. Textové tabule, jejichž úkolem by mělo být vysvětlit kontext objektů, mají jen marginální úlohu. Odpověď na zásadní otázky, které nás napadaly v průběhu procházení expozic, týkající se například způsobu akvizice předmětů nebo důvodů, proč se tak velká část kulturního dědictví zemí globálního Jihu stále nachází v Berlíně, jsme na nich navzdory neustále deklarováným snahám o vyrovnání s koloniální minulostí nenašli.

Jestliže expozice Etnologického muzea ve druhém patře nějaké vyrovnání s minulostí alespoň slibovala, Muzeum asijského umění o patro výše na to rezignovalo zcela. Na textových tabulích fakticky chybí jakékoliv zhodnocení evropských koloniálních ambic na asijském kontinentě. Návštěvníci a návštěvnice mohou

Trůn „Mandu Yenu“ s podnožkou (Kamerun, vyrobeno před rokem 1885); modul „Koloniální Kamerun. Dobývání a dějiny“ v Etnologickém muzeu. Foto: Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss / David von Becker

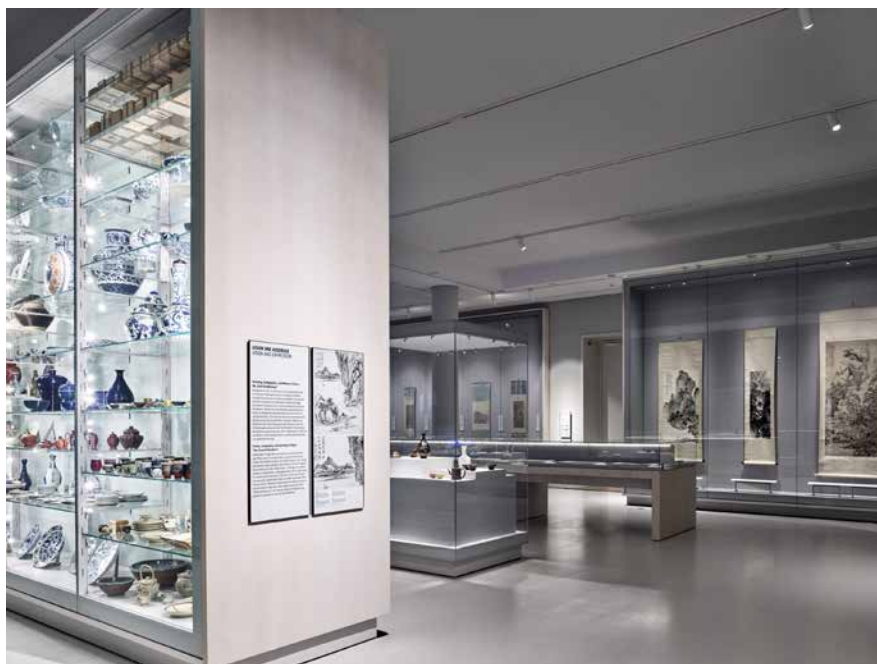
Východní strana Humboldt Fóra. Foto: Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss / David von Becker

v několika místnostech obdivovat například různě staré sochy buddhů, indické bohy, čínský porcelán nebo mughalské kachličky. Reprezentace Orientu zde v podstatě ničím nevybočují z klasických klíšé, na které poukazoval například už Edward Said. Speciální postavení má v rámci expozice zejména Japonsko, částečně i Korea – muzejní texty pojednávají i o jejich současnosti a cestě k moderní společnosti. Ačkoliv jsou tak v muzeu stále reprezentovány jako kultury něčím exotické, je jim přiznáno pomyslné místo mezi „civilizovanými“ národy, které Západ uznává jako schopné modernizace. Ostatní asijské země jsou zde prezentovány jako místa, kde se historie zastavila již před stovkami let a kde se způsob života ani kulturní prvky nijak nemění. Druhé i třetí patro Fora je tak ve výsledku pouze přehlídkou exotických uměleckých předmětů, které evropští cestovatelé, obchodníci, misionáři a kolonizátoři navozili do Evropy za staletí imperiálních ambicí o podmanění celého světa.

Po poctivém prohlédnutí jsme měli z expozic ve Foru pocit určitého zklamání. Podle stránek i letáků chce Forum poskytnout prostor skupinám lidí, které ve společnosti zatím nejsou dostatečně reprezentovány. Forum se zaštiťuje také tím, že

vítá celospolečenskou diskuzi o nutnosti proměny muzeí a kulturních institucí a nutnosti takovou kritiku reflektovat. Jak je ale zřejmé, zatím zůstává pouze u planých slibů a velkých prohlášení, což je dobře viditelné například v otázce vracení muzejních exponátů, které byly z oblastí svého původu odcizeny za koloniální éry. Ačkoliv se tak například muzeum pod tlakem veřejnosti i nigerijské vlády rozhodlo vrátit beninské bronzky, z nichž část odcestovala do Nigérie již v červenci 2022 a další by měly brzy následovat, desetitisíce předmětů z celého světa nevyčísitelné kulturní hodnoty v něm nadále zůstávají. Lépe řečeno zůstávají ukryty v muzejních depozitářích, neboť vystaven je jen pouhý zlomek z jejich obrovského množství. Jsou-li tyto artefakty v muzeu vystaveny, zůstávají nadále jen jakýmsi kuriózními předměty „přírodních národů bez historie“, o které je podle některých hlasů konzervativní části odborné veřejnosti nejlépe postaráno právě v evropských muzeích, neboť tyto „primitivní národy“ ani žádná muzea, kam by je umístily, prý nemají. Úplným výsměchem se pak jeví být odškodné přislíbené minulou německou vládou za genocidu spáchanou počátkem 20. století v Namibii, které vláda vyčíslila na 1 miliardu eur. O částce, která je jen o čtvrtinu nižší než náklady na výstavbu Fora a zaplacení jednoho roku provozu instituce, navíc nebylo jednáno s představiteli Namů a Hererů, tedy etnických skupin, jež genocida přímo zasáhla. Dosud v tomto ohledu spíše opatrný německý přístup se ale možná změní s novou vládou. Oproti konzervativní CDU představuje pro členky a členy Zelených i SPD nutnost vypořádání se s německými koloniálními zločiny mnohem zásadnější téma. Zelení dokonce ve svém programu zmiňovali, že chtějí na vyrovnání spolupracovat s příslušníky a příslušnicemi bývalých kolonizovaných společností. Bez ohledu na to, jakým směrem se německá kulturní politika vydá po konci dlouholeté vlády CDU, je zřejmé, že pokud to s dekolonizací budou kulturní a političtí představitelé myslet opravdu vážně, Humboldt Forum se inspirací v reflexi

koloniálních vztahů nestane. Celý projekt i přes slova o současnosti, multiplicitě a mezikulturním dialogu zůstává spíše tradiční institucí, která nám žádný nový pohled na kolonialismus nenabízí a která do své koncepce není schopná integrovat současné debaty o nutnosti dekolonizace sbírek, muzeí a dalších kulturních objektů. Ačkoliv mělo otevření muzea masivní plakátovou kampaň po celém Berlíně – svou intenzitou srovnatelnou s předvolebními kampaněmi politických stran – a prvních 180 dní byl do něj vstup zdarma, ani první dny po otevření nebyla u vchodu do muzea žádná velká tlačnice a kulturní program ku příležitosti otevření zel prázdnotou. Docházelo tak například k trapným situacím, kdy si autoři a autorky expozic, s nimiž měla veřejnost v malých skupinkách možnost diskutovat, museli povídat se zaměstnanci muzea, protože nikdo z návštěvnic ani návštěvníků o to nejevil příliš velký zájem. Během našich celkem 4 návštěv jsme si nevšimli téměř žádných mladých lidí – tedy kromě těch, kteří protestovali před budovou. Nedivíme se jim. Pokud by nás do Fora nelákal odborný

zájem, s radostí bychom ho během pobytu v Berlíně vynechali. Pokud se v Berlíně skutečně chcete setkávat a vést dialog s různými kulturami, raději se projděte ulicemi Kreuzbergu. Nebo třeba zavítejte na stránky BARAZANI.berlin (barazani znamená forum ve svahilštině) jako virtuálního výstavního prostoru, který skutečně nabízí kritický pohled na kolonialismus a imperialismus, a to očima těch, kteří byli a stále jsou utlačováni (neo)kolonialismem. V Humboldt Foru hlas subalterních skupin opravdu nenajdete.

Výstava „Studijní sbírka Východní Asie“ a modul „Umělci a znalci. Čínské umění v kontextu.“ Foto: Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss / David von Becker